

Några reflektioner kring ett 350-årsjubileum

CHRISTOPHER PIHL
OCH PATRIK WINTON

Under 2018 firar den svenska riksbanken 350 år, och liksom vid sina 250- och 300-årsjubileer har banken understött författandet av en historik. Vid de tre jubileerna har tre olika perspektiv anlagts. I samband med bankens jubileum 1918 utkom fem omfattande volymer författade av forskare från ämnena historia, ekonomisk historia, nationalekonomi och arkeologi. Perspektivet var i huvudsak nationellt, men författarna försökte också placera in banken i den europeiska ekonomiska historien. Exempelvis kunde Sven Brisman på ett banbrytande sätt belysa inflytandet från bankerna i Amsterdam. Vid jubileet 1968 satsades i stället på en mer allmänt hållen och populärvetenskaplig berättelse om de senaste trehundra åren av svensk historia, skriven av ekonomhistorikern och journalisten Kurt Samuelsson. Vid årets jubileum är perspektivet internationellt och vetenskapligt tyngre. Antologin *Sveriges Riksbank and the History of Central Banking* behandlar en rad riksbanker runt om i världen, och en slags övergripande internationell riksbankshistoria skisseras också under redaktörskap av Rodney Edvinsson, Tor Jacobson och Daniel Waldenström (Edvinsson m fl 2018a).

Vi har inget emot valet av perspektiv på de senaste 350 årens bank- och finanshistoria, och antologin är full av intressanta teoretiska och empiriska diskussioner av vad en centralbank är och har varit. Det vi vänder oss emot och som vi vill fördjupa oss i här, är hur den äldre historien har behandlats i det antologivisnissnitt som berör den svenska riksbanken, främst i Klas Fregerts ”Sveriges

Riksbank: 350 Years in the Making” (Fregert 2018), men också i de två inledande kapitlen, som har en mer övergripande och syntetiserande karaktär: ”Introduction” (Edvinsson m fl 2018b) samt ”Central Banks: Evolution and Innovation in Historical Perspective” (Bordo och Siklos 2018).

Det första bandet i 1918 års riksbankshistorik, *Sveriges riksbank 1668–1918 – bankens tillkomst och verksamhet*, skrevs av Sven Brisman, nationalekonom och historiker (Brisman 1918). I sin recension av Brisman i *Historisk tidskrift* framhöll Eli Heckscher betydelsen av att det var en författare med ”nationalekonomisk bildning” som skrivit, då Brisman haft förmåga ”att se själva problemen” (Heckscher 1918, s 74). När Riksbanken nu år 2018 utkommer med en ny historik där man vill skriva in sig bland världens centralbanker måste tyvärr konstateras att det borde funnits en författare med historisk bildning som kunnat sätta in bankens utveckling i den politiska, ekonomiska och sociala historien under perioden 1668 till 2018. Dessvärre är det så att antologin *Sveriges Riksbank and the History of Central Banking*, utgiven på prestigefyllda Cambridge University Press, är långt ifrån problemfri i sin behandling av den svenska riksbankens historia.

Vi är bekymrade över att historien och framför allt det historiska sammanhanget allt oftare tappas bort i nationalekonomiska och ekonomisk-historiska framställningar och ser artiklarna som ett exempel på detta. Historien riskerar att bli en dekor, ett lyster att omsvepas av vid högtidliga tillfällen och inte ett objekt för vetenskaplig analys. Genom detta anser vi att man förlorar ett viktigt perspektiv för att förstå samhällelig förändring och utveckling, och tillika går man miste om möjligheten att skriva in den svenska riksbankens historia i den internationella finansiella och politiska utvecklingen under de senaste 350 åren.

INLÄGG

Christopher Pihl är filosofie doktor i historia och verksam som forskare vid Historiska institutionen vid Uppsala universitet. Han bedriver för tillfället forskning om den svenska riksbankens verksamhet före år 1700. christopher.pihl@hist.uu.se

Patrik Winton är docent i historia och verksam som forskare vid Historiska institutionen vid Uppsala universitet. Han bedriver för tillfället forskning om den svenska finansmarknaden och dess tillväxt under 1700-talets första hälft. patrik.winton@hist.uu.se

De problem vi ser i behandlingen av den svenska riksbankens historia i den nya antologin ligger på tre nivåer: 1) redovisande av faktauppgifter, 2) tolkning av enskilda faktauppgifter och 3) övergripande tolkning, eller snarare brist på densamma.

Problemen när det gäller redovisandet av faktauppgifter blir mycket tydlig när det gäller årtal. Till exempel så infördes det karolinska enväldet 1680, inte 1671; slaget vid Poltava stod 1709, inte 1708; stora nordiska kriget varade 1700–21, inte 1701–18. Detta kan synas oväsentligt, men om bankens utveckling ska tolkas i ljuset av den politiska utvecklingen är det av högsta vikt att veta när vad hände. Att ett sådant slarv har tillåtits med årtal kan också ge liv åt misstankar om likartat slarv i andra för läsaren mer svårkontrollerade uppgifter. En likartad behandling av historiska händelser och årtal hade knappast fått passera om det gällt senare perioder.

Men det är inte enbart på årtalsnivå fel finns. Än värre är att flera källor, och tidigare historieskrivning, fel-tolkats. Ett exempel på detta med stor betydelse för den direkta förståelsen av bankens verksamhet och för förståelsen av bankens roll i sin samtid och i relation till andra tidiga banker, t ex Bank of England, återupprepas i två kapitel (Bordo och Siklo 2018; Fregert 2018). I båda dessa kapitel hävdas att Riksen ständers bank vid sin start inte hade rätt att låna ut medel till regeringen (*the government*) (Bordo och Sikols 2018, s 26; Fregert 2018, s 97). I den kombinerade bankoordningen och försäkran som kungen, i form av förmyndarregeringen, gav i september 1668 finns inget tal om något sådant förbud. Emellertid lovade regeringen i bankoordningens åttonde paragraf att inte beslagta insatta medel, inte ens i händelse av krig. Det är en mycket stor skillnad mellan ett förbud för en regering att låna och en garanti från densamma att inte kon-

fiskera bankens medel. Paragrafen bör snarast ses som ett bevis för den stora medvetenhet som fanns i dåtiden om hur grunderna för en bankrörelse som människor kunde hysa tillit till skulle utformas. En välundersökt parallell är den engelska utvecklingen några decennier senare, där parlamentets starka roll visavi kungamakt och Bank of England getts en stor betydelse för möjligheten att skapa en inhemskt upplånad stats-skuld och i förlängningen bli en dominerande världsmakt (North och Weingast 1989). Att något förbud inte förelåg för den svenska regeringen att låna i banken framträder också med största tydlighet i bankens utlåningsverksamhet. Riksen ständers bank började sin utlåningsverksamhet den 13 november 1668 – den 24 december samma år gav den sina första lån till kammarkollegium. Fram till utbrottet av skånska kriget 1675 lånade regeringen förhållandevis små summor, men under kriget steg kronans totala lån i banken till över en miljon daler silvermynt. Historikern Berndt Fredriksson konstaterar i sin studie av krigsekonomin att ”det nya med upplåningen under 1670-talets krig var att man därvid kunde utnyttja hemlandets kreditresurser genom stora lån från riksbanken” (Fredriksson 1976, s 81). Bordo och Siklos är medvetna om detta i sitt antologibidrag och för fram krigsfinansiering som ett motiv bakom den svenska riksbankens skapande (s 29). Men då olika uppgifter ges i olika kapitel riskerar det att snarare förvirra än klargöra för läsaren varför en bank skapades så tidigt och vilken betydelse den hade.

Det tycks från författarnas sida således röra sig om en misstolkning av bankoordningen samt en bristande förståelse av vem som utgjorde regering vid detta tillfälle. Detta påverkar hur utvecklingen under bankens första decennier sedan tolkas. I Fregerts kapitel talas vid ett flertal tillfällen om att regeringen utövade tryck på banken att få

låna och i vissa fall tvingade till sig lån (Fregert 2018, s 99). Men lånen under exempelvis det stora nordiska kriget under 1700-talets början var emellertid tvärtemot vad som påstås inga tvångslån – staten erbjöd panter och betalade ränta. Bankens ställning gentemot regeringen måste snarare beskrivas som stark. Vid upprepade tillfällen avvisade banken kronans låneansökningar med motiveringen att avbetalningen av tidigare skulder inte skötts. Detta skedde såväl under skånska kriget som senare. De enväldiga kungarna Karl XI och Karl XII var båda mycket väl medvetna om värdet av banken och av bankens självständighet. De kunde ha konfiskerat bankens medel under krigs- och kristider men gjorde inte det – inte ens under det mycket svåra läget under stora nordiska krigets slutskede (Brisman 1918, s 168–177, 207–230). Likaså upprätthöll bankens fullmäktige en stark position visavi den exekutiva makten under frihetstiden. Trots att det i kapitlet lyfts fram exempel på bankens självständighet i relation till riksdagen (s 101) drar Fregert inte slutsatsen att banken var en relativt självständig aktör i relation till riksdag som råd och kungamakt, under såväl envælde som frihetstid. Och högst troligt var alla inblandade aktörer medvetna om betydelsen av en självständig bank för upprätthållandet av dess kredit.

Ett viktigt särdrag för den svenska riksbanken, och relativt unikt i ett internationellt perspektiv, är bankens placering under ständerna/riksdagen. När detta behandlas i *Sveriges Riksbank and the History of Central Banking* framträder emellertid, förutom de redan nämnda, en rad ytterligare oklarheter. Vid frihetstidens inträde fick riksdagens större makt jämfört med perioden av envælde 1680–1718. Som en följd av detta påstås att Riksbanken gick från att ha varit oberoende av den exekutiva makten till att bli beroende av densamma. (Fregert 2018, s 100). Detta ger en missvisande

bild av att riksdagen tog över det exekutiva maktutövandet från kung och riksråd. Emellertid var det så att den exekutiva makten fortfarande låg hos råd och kollegier under frihetstiden och politiska beslut fattades i Kungl Maj:ts namn. På ett liknande sätt var det bankens fullmäktige som skulle se till att riksdagens beslut rörande banken implementerades. Riksdagen granskade sedan vad riksrådet och bankens fullmäktige samt de andra myndigheterna hade gjort mellan riksdagarna. Om felsteg hade begåtts kunde dessa ställas till svars. Här kan man som exempel nämna beslutet 1745 att stoppa inväxlingen av bankens sedlar till guld- och silvermynt samt kopparpåtar. Eftersom riksdagen inte var samlad skickade fullmäktige en anhållan till riksrådet om att Kungl Maj:t skulle förbjuda banken att växla in sedlarna. Frågan diskuterades sedan i riksrådet, där olika ståndpunkter framfördes. Det hela slutade med att riksrådet tillät fullmäktige att upphöra med inväxlingen och att en kungörelse i Kungl Maj:ts namn utfärdades. Vid riksdagen 1746/47 blev riksrådet Samuel Åkerhielm ställd till svars för sina råd i frågan; bl a anklagades han för att ha äventyrat bankens säkerhet då han hade förordat ett avslag på fullmäktiges begäran (Linnarsson 1943; Sallnäs 1947, s 184–188, 250–264).

Slutligen finns problem i de övergripande tolkningarna. Finansiella kriser under tidigmodern period, exempelvis efter sjuårskriget (1756–63), beskrivs som i huvudsak påverkade av inhemska politiska omständigheter, medan kriserna under 1900- och 2000-talet ses som komplexa och globala fenomen där beslutsfattarna har att ta ställning till en rad omständigheter och målkonflikter. Även om snabbheten i förloppen har förändrats, går det inte att bortse ifrån att också tidigmoderna kriser var komplexa till sin karaktär, där både inländska och utländska ekonomiska och politiska faktorer spelade en roll. Om vi tar

exemplet med sjuårskriget, som var ett globalt krig, ledde krigsfinansieringen till budgetunderskott, inflation och växelkursproblem i flera europeiska stater, vilket i sin tur resulterade i ökat missnöje bland befolkningen. Situationen förvärrades också av en finansiell kris i Amsterdam som snabbt spred sig inom de ledande handelsnätverken. Denna krissituation krävde nya statsfinansiella lösningar, men vilka åtgärder som skulle vidtas var inte självklart eftersom beslutfattarna hade att ta ställning till en rad motstridiga faktorer. I Sverige går det följaktligen inte att som Fregert reducera denna kris till enbart en konflikt mellan hattar och mössor (Rasmussen 1955; Neal 1990; Winton 2015).

Detta exempel visar tydligt vad som händer när det saknas ett övergripande teoretiskt perspektiv som kan hjälpa till att förklara 350 års bankverksamhet. Avsaknaden av en övergripande ansats kanske kan förklaras med en ovilja eller oförmåga att se till den historiska kontexten, liksom ointresset för nyare forskning om kreditmarknader under äldre tid. Den här tendensen går också att se när anledningen till Riksbankens relativt sena utveckling till en modern centralbank diskuteras. Denna senfärdighet förklaras med konstitutionella aspekter utan att det diskuteras vilka ekonomiska och politiska intressen som styrde bankens verksamhet. I stället fokuseras på funktioner och huruvida banken uppfyllde definitionen av en riksbank. Detta resonemang kan jämföras med den passage där frihetstidens situation förklaras med hänvisningar till hattar och mössor. En övergripande ansats hade möjliggjort att både 1700- och 1800-talets andra hälft hade analyserats på ett liknande sätt; vad vi får nu är en anekdotisk historieskrivning.

Man kan ställa frågan till vilket syfte den äldre historien finns med om den inte tas på samma allvar som den senare utvecklingen. Så som det nu

blev hade det varit lämpligare att inleda med processen av centralbanksbildning som inleddes under 1800-talets slut och hänvisa till befintliga framställningar, såsom Gunnar Wetterbergs populärvetenskapliga *Money and Power: From Stockholms Banco 1656 to Sveriges Riksbank Today* (Wetterberg 2009), till stor del baserad på 1918 års historik, eller Eli F Heckschers artikel i översiktsverket *History of the Principal Public Banks* (Heckscher 1933).

Årets jubileum hade varit en god chans att skapa ny grundforskning om den svenska riksbankens utveckling. Men tyvärr har denna chans försuttits. Vid sidan av 1918 års historik finns endast en handfull studier av bankens första två sekler och endast ett fåtal av dessa är skrivna de senaste decennierna. Behovet av mer forskning är stort. Det samma kan för övrigt sägas om stora delar av det finansiella systemet under tidigmodern tid.

Orsakerna till att det kunnat bli så fel tror vi är flera och sammanflätade. Dels beror det på att många dimensioner av historien allt mer ses som oviktiga inom samhällsvetenskaperna – fokus har hamnat på det kvantifierbara och lättjämförliga. Kontext och det historiskt specifika får därmed stryka på foten. Dels har det senaste hundra årens ämnesutveckling inom historia och nationalekonomi fört disciplinerna ifrån varandra. När man för hundra år sedan författade en historik över Sveriges riksbank fanns inga vattentäta skott mellan ämnena nationalekonomi och historia/ekonomisk historia, och författarna rörde sig mellan ämnena. De kunde således tillämpa historisk vetenskap på ekonomiska förhållanden, eller tillämpa ekonomisk teori på historiska förhållanden. I dagens specialiserade vetenskapssamhälle är detta inte möjligt, vilket på många sätt är beklagligt. Vi vill därför föreslå att man vid sjösättandet av ett liknande projekt i framtiden från

såväl historievetenskaplig som ekonomivetenskaplig sida förmår att se över ämnesgränserna och se till möjligheter av fruktsamma samarbeten mellan ämnesdiscipliner.

REFERENSER

- Bordo, M D och P L Siklos (2018), "Central Banks: Evolution and Innovation in Historical Perspective", i Edvinsson, R, T Jacobson och D Waldenström (red), *Sveriges Riksbank and the History of Central Banking*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Brisman, S (1918), *Sveriges riksbank 1668–1918 – bankens tillkomst och verksamhet*, Kungl boktryckeriet P A Norstedt & söner, Stockholm.
- Edvinsson, R, T Jacobson och D Waldenström (red) (2018a), *Sveriges Riksbank and the History of Central Banking*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Edvinsson, R, T Jacobson och D Waldenström (2018b), "Introduction", i Edvinsson, R, T Jacobson och D Waldenström (red), *Sveriges Riksbank and the History of Central Banking*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Fredriksson, B (1976), *Försvarets finansiering – svensk krigsekonomi under skånska kriget 1675–79*, Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala.
- Fregert, K (2018), "Sveriges Riksbank: 350 Years in the Making", i Edvinsson, R, T Jacobson och D Waldenström (red), *Sveriges Riksbank and the History of Central Banking*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Goodhart, J (2018), "The Bank of England, 1694–2017", i Edvinsson, R, T Jacobson och D Waldenström (red), *Sveriges Riksbank and the History of Central Banking*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Heckscher, E F (1918), "Sveriges riksbank 1668–1918 – bankens tillkomst och verksamhet", *Historisk Tidskrift*, vol 30, s 73–79.
- Heckscher, E F (1933), "The Bank of Sweden in Its Connection with the Bank of Amsterdam", i van Dillen, J G (red), *History of the Principal Public Banks*, Martinus Nijhoff, Haag.
- Linnarsson, L (1943), *Riksrådens licentiering – en studie i frihetstidens parlamentarism*, Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, Uppsala.
- Neal, L (1990), *The Rise of Financial Capitalism: International Capital Markets in the Age of Reason*, Cambridge University Press, Cambridge.
- North, D C och B Weingast (1989), "Constitutions and Commitment: The Evolution of Institutions Governing Public Choice in Seventeenth-Century England", *Journal of Economic History*, vol 49, s 803–832.
- Rasmussen, E (1955), *Kurantbankens forhold til staten 1737–73*, Institutet for historie og samfundøkonomi, Köpenhamn.
- Sallnäs, B (1947), *Samuel Åkerhielm d y – en statsmannabiografi*, Gleerup, Lund.
- Wetterberg, G (2009), *Money and Power: From Stockholms Banco 1656 to Sveriges Riksbank Today*, Atlantis, Stockholm.
- Winton, P (2015), "Parliamentary Control, Public Discussions and Royal Autonomy: Sweden, 1750–1780", *Histoire & Mesure*, vol 30, s 51–78.